

СЕКЦІЯ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.48-53

Безтелесна Л.І.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва
Національного університету водного господарства
та природокористування*

Скаковська С.С.

*старший викладач кафедри фінансів і природокористування
Національного університету водного господарства
та природокористування*

МОДЕРНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРОРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ СОЦІОМЕТРИЧНОГО ПІДХОДУ

MODERNIZATION OF REGION'S NATURAL AND RECREATIONAL POTENTIAL MANAGEMENT BASED ON SOCIOMETRY APPROACH

АНОТАЦІЯ

Розкрито економічну суть природно-рекреаційного потенціалу, обґрунтовано доцільність управління та визначено мету та критерії. Проілюстровано наявну регіональну структуру управління природно-рекреаційним потенціалом і доведено, що вона потребує суттєвої модернізації. На реальних регіональних прикладах показано сучасну модернізацію традиційного підходу до управління природно-рекреаційним потенціалом, що передбачає застосування соціометричного підходу.

Ключові слова: природні ресурси, соціально-економічні ресурси, рекреаційні ресурси, природно-рекреаційний потенціал, управління, модернізація, соціометричний підхід.

АННОТАЦИЯ

Раскрыта экономическая суть природно-рекреационного потенциала, обоснована целесообразность управления и определены цель и критерии. Проиллюстрирована существующая региональная структура управления природно-рекреационным потенциалом и доказано, что она требует существенной модернизации. На реальных региональных примерах показана современная модернизация традиционного подхода к управлению природно-рекреационным потенциалом, что предусматривает применение социометрического подхода.

Ключевые слова: природные ресурсы, социально-экономические ресурсы, рекреационные ресурсы, природно-рекреационный потенциал, управление, модернизация, социометрический подход.

ANNOTATION

Were revealed an economic essence of nature-recreational potential, justified the reasonableness of management and determined goals and. Was illustrated existing regional structure of managing nature-recreational potential and proven, that it needs solid modernization. On the real regional examples, were shown renovated modernization of traditional approach, to managing nature-recreational potential, which involves using sociometry approach.

Keywords: natural resources, socioeconomic resources, recreational resources, natural and recreational potentials, management, modernization, sociometric approach.

Постановка проблеми. Сучасне управління регіоном має бути спрямоване на забезпечення

його прогресивного розвитку. Виходячи з нинішніх умов у країні (низької платоспроможності населення, політичної нестабільності, ризику зовнішніх військових загроз), досягнення цього можливе за рахунок мобілізації і використання внутрішніх регіональних ресурсів. Саме тому все більше залучається до використання в діяльності як державних, так і приватних структур наявний у регіоні природно-рекреаційний потенціал. Проте, наявний підхід до управління природно-рекреаційним потенціалом є чітко структурованим і функціональним, а його подальша експлуатація не приносить синергетичного ефекту і не сприяє прогресивному розвитку регіону. Отже, назріла нагальна потреба в модернізації управління природно-рекреаційним потенціалом регіону. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розроблення й освоєння природно-рекреаційного потенціалу доринкового періоду був присвячений науковий доробок вітчизняних учених Львівського відділення інституту економіки Академії наук України (нині – Інститут регіональних досліджень НАНУ). Саме М. Долішній, Л. Гринів, В. Кравців, С. Кузик обґрунтували теоретичні і прикладні аспекти рекреаційної діяльності, доцільність використання програмно-цільового планування та шляхи вдосконалення управління цією сферою діяльності, обґрунтували концептуальні основи перспективного розвитку рекреаційної діяльності у Західній Україні, зокрема в Карпатському регіоні [1].

У період трансформацій львівські вчені запропонували ринкові механізми у сфері природокористування (концепцію модернізації), яка увібрала в себе кращий вітчизняний і зару-

біжний досвід застосування економічних важелів у сфері використання, охорони і відтворення природно-рекреаційних ресурсів [2].

Проблемі організаційно-економічного механізму формування і використання природно-рекреаційного потенціалу території (Сумської області) присвячена праця Г. Шевченко [3], а механізмам формування та реалізації регіональної політики розвитку рекреаційного природокористування Волинської області – праці З. Герасимчук, Н. Коленди, Л. Черчик [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інститут світових ресурсів виявив дві світові тенденції модернізації системи управління природно-рекреаційним потенціалом регіону, які пов'язані з глобалізацією і децентралізацією. Саме процес децентралізації влади в Україні зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до управління природно-рекреаційним потенціалом, а саме Рівненської області.

Мета статті полягає у дослідженні проблем модернізації управління природно-рекреаційним потенціалом Рівненської області, що спричинені або загострені екологічними проблемами у регіоні, або реалізацією на практиці інноваційних проектів у даній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай під потенціалом розуміють силу, міць, яка формується за рахунок сукупності ресурсів. Проте використання означення «природно-рекреаційний» має не лише особливе призначення, а й сутнісну характеристику. Серед науковців і досі не існує єдності у його трактуванні.

Першоосновою у тлумаченні природно-рекреаційного потенціалу є природні ресурси. У найзагальнішому розумінні під ресурсами розуміють усе те, що необхідне для задоволення потреб людини. Природні ресурси – це однорідні складники природи, що є елементами екосистеми і придатні для задоволення певних потреб людини. Природні ресурси поділяються на ресурси неживої природи і ресурси живої природи.

Звісно, що залучення природних ресурсів в економіку визначається обсягами й умовами формування та використання соціально-економічних ресурсів, зокрема рівнем і способом виробництва, життя людей, зайнятістю, освітою та низкою інших факторів. Саме поєднання (співпадіння) природних і соціально-економічних ресурсів зумовлює появу рекреаційних.

Термін «рекреаційні ресурси» до 50–60-х років ХХ ст. не використовувався у науковому обігу. Проте сукупність природних рекреаційних ресурсів, умов і стану природного середовища території, які чинять вплив, використовуються чи можуть бути використані для розвитку рекреаційної діяльності, трактується як природно-рекреаційний потенціал регіону [5].

Пропонуємо в економічному сенсі під природно-рекреаційним потенціалом розуміти

сукупність природних, соціально-економічних і рекреаційних ресурсів, умов і стану природного середовища території, які чинять вплив, використовуються чи можуть бути використані для розвитку рекреаційної діяльності, яка здатна формувати позитивні враження, емоції, які є основою відновлення фізичних і духовних сил людини.

В економічному сенсі природно-рекреаційний потенціал у ринкових умовах капіталізується, що дає можливість організаторам рекреаційної діяльності отримувати прибуток. Отже, предметом капіталізації природно-рекреаційного потенціалу є формування позитивних вражень, емоцій, які є основою відновлення фізичних і духовних сил людини і за споживання яких вони можуть сплачувати чи не сплачувати безпосередньо кошти. Звісно, процес капіталізації природно-рекреаційного потенціалу потребує не просто управління ним, а створення і функціонування відповідної інфраструктури.

Пропонуємо під управлінням природно-рекреаційним потенціалом розуміти процес використання сукупної можливості природних ресурсів, умов і стану природного середовища території, чинити вплив на формування позитивних вражень, емоцій, які є основою відновлення фізичних і духовних сил людини, що вимагає налагодження рекреаційної діяльності – предметом якої є продукування рекреаційних послуг за споживання яких сплачуються безпосередньо або ж опосередковано відповідні кошти. Метою системи управління ПРП регіону є забезпечення прогресивного соціально-економічного розвитку регіону, а роль полягає у стимулюванні та розвитку рекреаційної діяльності через виробництво та реалізацію рекреаційних послуг як для місцевих жителів, так і для туристів. В основі забезпечення рекреаційної діяльності знаходиться природно-рекреаційний потенціал регіону, який є об'єктом системи управління. Саме управління ним є складною системою, компонентами якої є такі складники: економічний (господарський комплекс як сукупність матеріально-технічних, людських, земельних та інших виробничих ресурсів і процесів, а також інфраструктура); екологічний (природно-ресурсний потенціал – природні ресурси та умови), соціальний (людський капітал територіальних громад, соціальна інфраструктура) та поселенський (просторовий), система (система розселення та щільності, сукупності адміністративно-територіальних одиниць).

У системі управління ПРП регіону діють суб'єкти управління. До них належать регіональні представництва органів законодавчої, виконавчої і судової влади, структурні підрозділи обласної і районних державних адміністрацій; обласна та районні (міські, селищні і сільські) ради та їх виконавчі комітети; рекреаційні та суміжні з ними підприємства та організації, а також громадські організації, активісти та населення, місцеві громади.

Функціонування системи управління ПРП регіону має задовольняти трьом основним критеріям, а саме:

- конкурентоспроможності, що передбачає формування та ефективне використання конкурентних переваг регіону на основі їх ендогенного (внутрішнього) потенціалу;
- збалансованості соціального, економічного та екологічного розвитку досягнення економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної рівноваги;
- здатність до самовідтворення та динамічної рівноваги на основі оптимального використання ендогенного (внутрішнього) потенціалу.

Узагальнений підхід до мети і критеріїв функціонування системи управління ПРП регіону відображений на рис. 1.

У регіоні сформована система управління природно-рекреаційним потенціалом. Вона є досить широкою та різноплановою (рис. 2).

Виходячи з наявних підходів, обласна рада делегує обласній державній адміністрації відповідні повноваження та передає ресурси для їх використання. У регіоні покладаються великі надії на розвиток туризму як галузі, діяльність якої пов'язана безпосередньо з природно-рекреаційним потенціалом. Так, у Рівненській області розроблена Стратегія розвитку на період до 2020 р., у якій у розділі XII «Стратегічні та

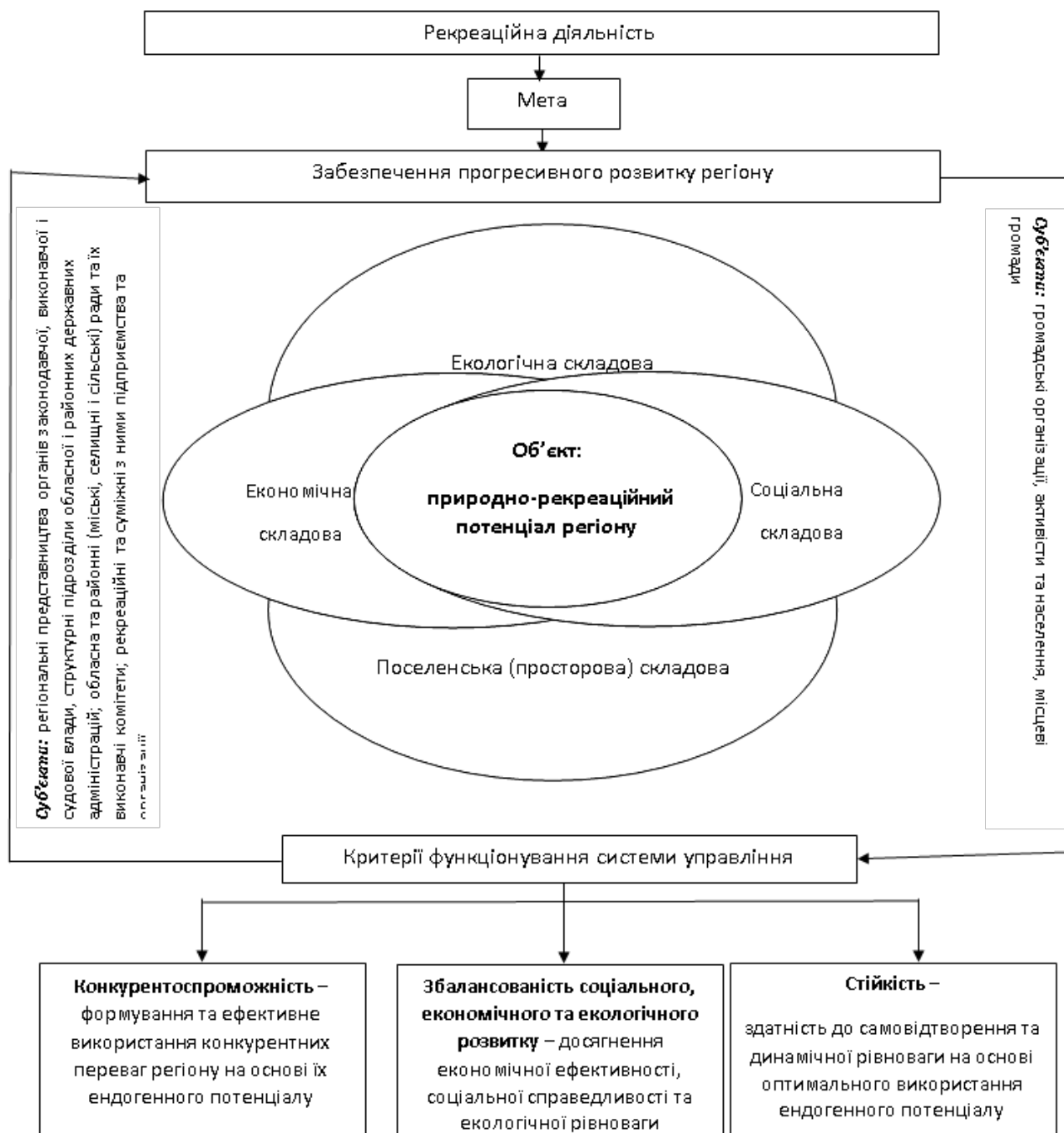

Рис. 1.

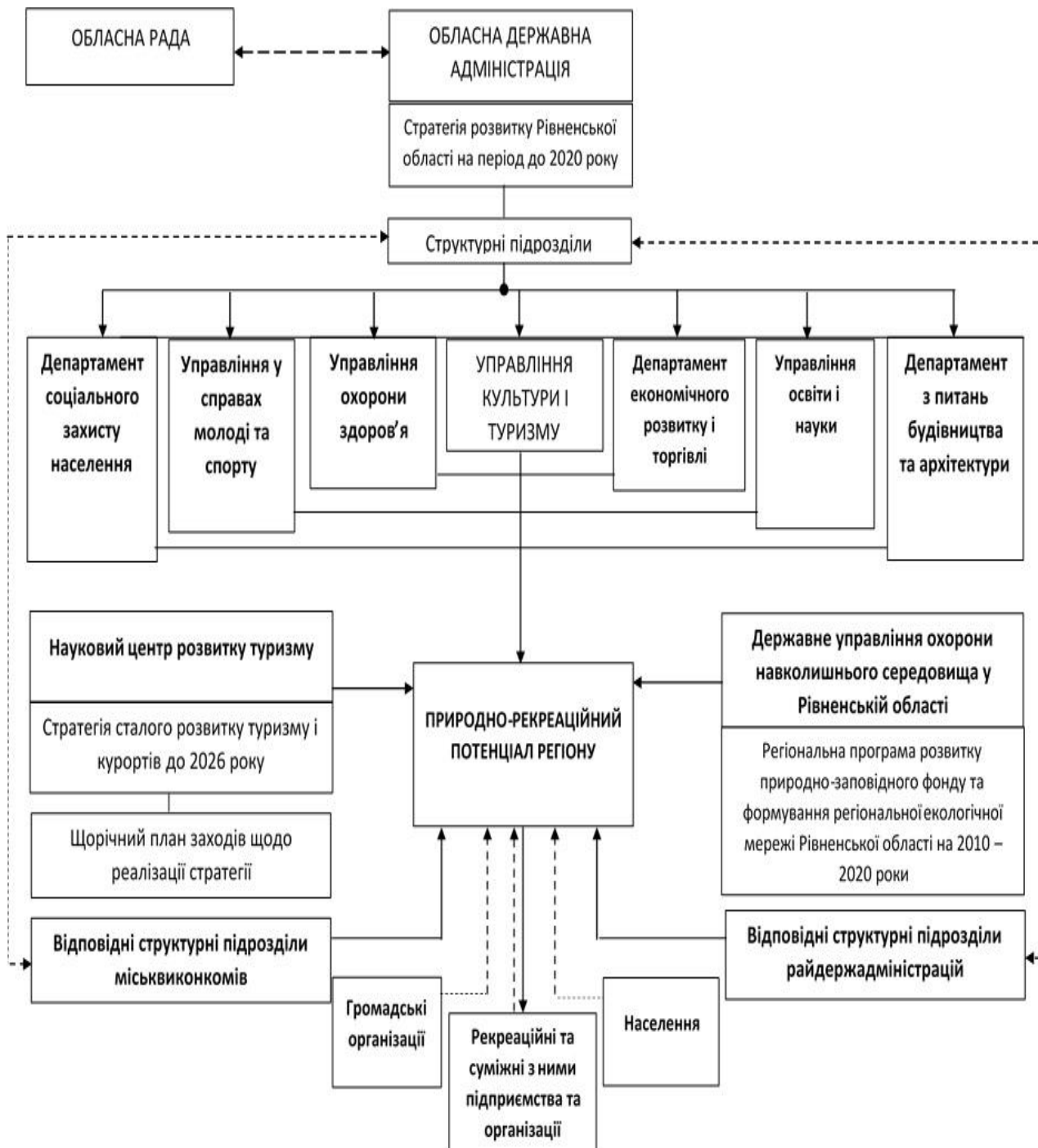

Рис. 2. Наявна система управління природно-рекреаційним потенціалом регіону (Рівненської області)

операційні цілі, завдання розвитку Рівненської області на період до 2020 року» у першій стратегічній цілі «Розвиток економічного потенціалу» викладена операційна ціль 1.3 «Розвиток внутрішнього туризму». У стратегії зазначається, що Рівненщина має значний потенціал для розвитку туризму, передусім внутрішнього: 50 готелів та інших засобів розміщення, близько 70 садиб сільського туризму; 3 258 пам'яток історії, культури та архітектури, а також заповідники, природні та ландшафтні парки, збережена автентична історико-культурна спадщина Полісся і Волині, розвинена транспортна інф-

раструктура, наявні лісові та водні ресурси, низький рівень злочинності. Таким чином, область могла б успішно конкурувати передусім за українських клієнтів у сегменті сільського, зеленого, культурного, світоглядного туризму [6]. Оцінка сучасних тенденцій у сфері управління природно-рекреаційним потенціалом Рівненської області свідчить, що нині відбувається модернізація традиційного підходу, базованого на чіткій структурованості і функціональності, на основі впровадження соціометричного підходу, який базується на узгодженні міжособистісних відносин у малих групах, що приймають

Рис. 3. Порівняння традиційних та соціометричних підходів до управління природно-рекреаційним потенціалом регіону

управлінські рішення. Цей процес підсилюється ще й процесом децентралізації, який провадиться в Україні.

Якщо за традиційним підходом метою були охорона та збереження природних ресурсів, контроль над ними і поліпшення наявних тенденцій, то за соціометричним – стійкий прогресивний розвиток територій через формування екологічної культури серед населення регіону. Її формування передбачає проведення різного роду культурних заходів (етно-, екофестивалів), перегляду та уточнення реалізації екологічних програм, проектів з об'єднанням потенціалу і зусиль усіх суб'єктів, як державних, так і недержавних. Причому зростають присутність і активність населення, громадських організацій, активістів, органів місцевої влади через діяльність депутатів. Модернізація передбачає зміну напрямку комунікацій. Якщо за традиційного підходу вони були централізовані (нисхідні), то за соціометричного – децентралізовані (висхідні). Разом із тим змінюються пріоритетні джерела фінансування – від зовнішніх до внутрішніх, а також засади від державного до партнерського (державно-приватного) (рис. 3).

Наочним прикладом модернізації управління природно-рекреаційним потенціалом регіону на основі соціометричного підходу є проведення 6–7 липня 2017 р. етно-екофестивалю «Буца папороть» у с. Буца Здолбунівського району Рівненської області. Саме його проведення дало можливість об'єднати місцеву владу, Національний парк «Дермансько-Острозький», волонтерів, підприємців. Символом фестивалю вибраний рідкісний реліктовий вид, занесений до Червоної книги України, – папороть гронянка багатороздільна. Єдине відоме місце зростання її – Національний природний парк «Дермансько-Острозький». У рамках фестивалю була організована піша екскурсія екологічною стежкою «Від Волині до Поділля», а також мандрівка веломаршрутом «Велика пригода в Дермансько-Острозькому національному природному парку». Головним здобутком заходу є залучення великої кількості відвідувачів фестивалю і формування серед місцевого населення і прибулих учасників екологічної культури [7].

Іншим прикладом у регіоні (Рівненській області) модернізації управління природно-рекреаційним потенціалом із застосуванням соціометричного підходу є використання для рекреації відпочинку городян на пляжі о. Басів кут у м. Рівне. Контролюючими органами, зокрема Рівненським обласним лабораторним центром Міністерства охорони здоров'я, на початку купального сезону було оприлюднене рішення про небезпеку купання в озері та рекомендації щодо його заборони [8]. До вирішення цієї проблеми долучилися 17 депутатів місцевої ради, створивши в ній ініціативну групу, та жителі прилеглої до водойми території, які є громадським об'єднанням «Басівкутська громада».

Озеро, згідно з висновками науковців, віднесено до третьої категорії забруднення, що передре четвертій, останній, стадії, якій характерне перетворення у його у болото і знищення екосистеми. У процесі проведення низки обговорень із назрілої проблеми стало відоме таке. По-перше, за 25 років на березі озера споруджено приватні будівлі, які вивели каналізаційні стоки безпосередньо у водойму. По-друге, озеро потребує очистки від побутових відходів, а для цього потрібно придбати відповідну техніку (земснаряд). По-третє, визнати межі прибережної зони, виготовити паспорт водного об'єкту. За стандартами паспорт водного об'єкту має оновлюватися кожні п'ять років, проте існуючий не оновлювався останні 10 років. Проте у ході тривалих обговорень було прийнято рішення про внесення змін до програми розчищення і використання малих річок та охорони підземних вод від забруднення на 2015–2020 рр. Однією з пропозицій депутатів було виготовлення місцевою владою міста проекту каналізування приватного сектору – будівель, розташованих на прилеглій території до озера, а населенням – укладання каналізаційної мережі на умовах співфінансування. До розв'язання проблеми привернута увага громадськості через ЗМІ, але ініціаторами її розв'язання стали населення та депутати, яким воно делегувало свої повноваження в органі влади. Цей приклад свідчить не лише про зміну ключових ролей суб'єктів управління природно-рекреаційним потенціалом, а й про неефективність наявного традиційного підходу.

Застосування соціометричного підходу дає можливість отримати синергетичний соціально-економічний ефект, який базується на зміні поведінки населення і формуванні екологічної культури землекористування на відміну від традиційного, де ефект був соціальним з ініціативи держави, одержаний на правах примусу.

Висновки. Сучасне управління природно-рекреаційним потенціалом регіону потребує модернізації, яка передбачає суттєву зміну ролей суб'єктів, дії яких узгоджуються на засадах взаємодії малих груп і прийняття рішень, тобто соціометричного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. – Чернівці : Прут, 1995. – 72 с.
2. Ринкові механізми у сфері природокористування (концепція модернізації) / В.С. Кравців, Ю.І. Стадницький, П.В. Жук [та ін.]; за ред. В.С. Кравціва ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 119 с.
3. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації : [монографія] / З.В. Герасимчук, Н.В. Коленда, Л.М. Черчик. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 172 с.
4. Шевченко Г.М. Організаційно-економічний механізм формування та використання природно-рекреаційного потенціалу

- території : дис. ... канд. екон. наук. / Г.М. Шевченко. – Суми, 2007. – 216 с.
5. Зализняк Е.А. Оценка природно-рекреационного потенциала муниципальных районов Волгоградской области / Е.А. Зализняк // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3. Экон. Экол. – 2012. – № 2 (21). – С. 72–77.
 6. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rv.gov.ua/sitenew/data/upload/photo/8/strategiya.pdf>.
 7. «Буща папороть» – під такою назвою на території Здолбунівського району відбувся етно-екофестиваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visti.rovno.ua/article/bysha-paporot-pid-takou-nazvou-na-teritorii-zdolbynivskogo-raionu-vidbyvsya-etno-eko-festival/>.
 8. В лабораторії розповіли про воду з озера Басів кут у Рівному: свіжі дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irivne.info/v-laboratoriyi-rozpovily-pro-vodu-z-ozera-basiv-kut-u-rivnomu-svizhi-dani/>.